

BA TRỤ CỘT CỦA SỰ PHÁT TRIỂN

Huỳnh Thế Du

Nhìn vào sự phát triển của nhân loại cho đến ngày nay, kinh tế thị trường là một trong những chìa khóa quan trọng nhất cho các nước có được sự thịnh vượng, trong khi tất cả các nước theo mô hình XHCN thuần túy đều đã thất bại. Tuy nhiên, nếu đề cao quá mức vai trò của thị trường tự do thì sẽ gặp rắc rối. Những cuộc khủng hoảng kinh tế và tài chính nghiêm trọng xảy ra trong xã hội loài người đều do tính vị kỷ của con người được dung dưỡng quá mức. Việc quá đề cao giá trị của tiền bạc hay vật chất đã làm méo mó các giá trị dân chủ đúng nghĩa – một nền tảng cơ bản khác tạo ra sự tiến bộ của nhân loại (Yasheng Huang 2013). Nền chính trị tiền bạc ở Mỹ hiện nay là sản phẩm của sự thái quá này cho dù việc đề cao thị trường tự do đã giúp Hoa Kỳ trở thành một siêu cường trên thế giới. Sự chi phối quá mức của đồng tiền trên chính trường có lẽ là một trong những thách thức lớn nhất của Hoa Kỳ cho dù nhiều dự báo (như Daron Acemoglu và James Robinson chẳng hạn) cho rằng vị trí của Mỹ vẫn chưa thể bị thách thức trong thế kỷ 21 này.

Mô hình nhà nước phúc lợi (welfare state) hay thị trường xã hội với điển hình ở các nước bắc Âu là một tham khảo thú vị. Đường như CNXH vị tha và CNTB vị kỷ đã có thể cân bằng lành mạnh (Henrik Berggren và Lars Trägårdh 2011). Điều đáng lưu ý là các nước này đã không gán đường hướng phát triển của họ với một học thuyết cố định nào cả mà họ luôn dựa vào kho tri thức và các tiên bộ của nhân loại trong mỗi thời kỳ để định hình đường lối phát triển trong từng thời kỳ. Công thức thành công của họ đơn giản chỉ là tôn trọng các quy luật thị trường, sự tự do cá nhân và nhà nước phải vì lợi ích thực sự của người dân. Kinh tế thị trường, nhà nước pháp quyền và xã hội dân sự đã được tập trung vun đắp để trở thành ba trụ cột chính cho sự phát triển. Mỗi quan hệ giữa ba trụ cột này được giải quyết hài hòa để giảm thiểu sự giảm chân và mẫu thuẫn lẫn nhau. Khu vực thị trường hay các doanh nghiệp có nhiệm vụ chính tạo ra của cải cho xã hội; Nhà nước đóng vai trò sửa chữa các khuyết tật của thị trường, tái phân phối một phần của cải để đảm bảo công bằng, cân bằng, hiệu quả và sự tiến triển cho toàn xã hội; Xã hội dân sự cởi mở tạo ra niềm tin lẫn nhau để hình thành vốn xã hội giúp các hoạt động kinh tế trở nên hiệu quả hơn, vai trò phân phối nguồn lực của nhà nước hữu hiệu hơn trong một xã hội nhân văn mà quyền con người được tôn trọng.

Kinh tế thị trường, nhà nước, xã hội dân sự là ba thực thể tồn tại một cách khách quan trong bất kỳ nước nào. Nhìn vào mức độ phát triển của từng thực thể và sự tương tác giữa chúng có thể thấy được sự phát triển của một quốc gia. Sự cân bằng và hài hòa giữa ba thực thể này là vô cùng quan trọng. Bất kỳ một sự thiên lệch nào cũng có khả năng gây ra trục trặc. Khi nhà nước đòi làm tất cả sẽ dẫn đến kết cục như các nước XHCN thuần túy. Kinh tế sụp đổ và các giá trị xã hội bị tàn phá do giả dối, đạo đức giả và bệnh thành tích tràn lan. Nếu vai trò của thị trường được đẩy lên quá cao sẽ dẫn đến một nền chính trị tiền bạc như Mỹ hiện nay. May mà xã hội dân sự ở Mỹ đã bám rễ rất chắc và rất sâu rộng nên nó đã cản đáng tốt rất nhiều vai trò trong xã hội khi mà các chính trị gia đang tranh cãi với nhau để tranh giành quyền lực và sự ảnh hưởng của mình. Một môi trường mà ở đó xã hội dân sự được đặt cao hơn hai trụ cột còn lại có lẽ là không tưởng vì vật chất có trước ý thức có sau và vật chất quyết định ý thức. Xã hội dân sự gắn liền với ý thức và sự tự nguyện của các công dân nên khó có thể vượt lên so với hai thực thể còn lại.

Điều cần lưu ý là trong ba trụ cột nêu trên, chỉ có nhà nước được tổ chức chính thức, trong khi kinh tế thị trường và xã hội dân sự là những thực thể phi tập trung và phân tán khắp nơi. Nhà

nước làm sứ mệnh sửa chữa các thất bại của thị trường do tính vị kỷ của con người gây ra. Tuy nhiên, bản chất hành vi của những người làm ở khu vực công hay khu vực tư đều như nhau. Trong lịch sử loài người, chưa có bất kỳ một ví dụ thực tiễn nào cho thấy có một nhà nước mà ở đó tất cả những người lãnh đạo và các công chức đều miễn cưỡng, một lòng một dạ vì lợi ích của người dân chứ không phải vì lợi ích, vị trí hay quyền lực của mình. Ngay cả khi đã vượt qua bao nhiêu khó khăn cản trở mà chủ yếu do tay chân, người thân của thiên đình, thần tiên hay nhà phật gây ra, bước chân đến cửa phật rồi mà thầy trò Đường Tăng vẫn phải lo lót để có được kinh kệ mang về. Ở xã hội trần tục đương nhiên là nghiêm trọng hơn nhiều.

Do vậy, cấu trúc nhà nước cần phải được thiết kế để tránh tập trung quyền lực quá nhiều vào một hoặc một số ít cá nhân hay tổ chức. Hơn thế, mỗi vị trí phải luôn chịu sự giám sát hay điều tiết bởi những đối tượng khác. Chỉ có áp lực mát mát thực sự nếu không làm tốt mới có thể làm cho những người làm trong khu vực công làm tốt nhằm tạo ra một nhà nước hữu hiệu. Hơn thế, vai trò của xã hội dân sự trong việc ngăn chặn suy đồi đạo đức, lạm dụng quyền lực cũng như sự cấu kết của các đối tượng trong hai trụ cột còn lại để tham nhũng và lũng đoạn là vô cùng quan trọng. Ở những nơi mà xã hội dân sự không được quan tâm thì xảy ra tình trạng cấu kết giữa doanh nghiệp và nhà nước hay chủ nghĩa tư bản thân hữu (crony capitalism) tước đoạt phần lớn nguồn lực của xã hội cho một bộ phận rất nhỏ những người có quyền và có tiền, tạo ra bất công và khó phát triển.

Đối với vai trò của nhà nước, trừ một số nước thuộc “Một tỷ người dưới đáy” (Paul Collier 2007) mà ở đó nhà nước có cũng như không, ở tất cả các nước trên thế giới, nhà nước đại diện cũng như thực thi vì quyền lợi của toàn dân luôn được thừa nhận là có thể đứng trên tất cả các chủ thể còn lại. Trong những trường hợp cần thiết (vì an ninh quốc gia chẳng hạn), nhà nước có thể trưng mua, thậm chí là tịch thu tài sản, hay tính mạng của người dân (gọi nhập ngũ và đưa ra chiến trường khốc liệt với khả năng tử vong rất cao chẳng hạn). Tuy nhiên, khi pháp quyền được lấy làm nền tảng, thì nhà nước phải là chủ thể đầu tiên tôn trọng pháp luật chứ không thể muốn gì làm nấy theo kiểu độc tài chuyên.